

**Recenzja pracy doktorskiej magister Magdaleny
Marty Frąszczak pt.**

***Przywracanie pamięci o społeczności żydowskiej we
współczesnej Wielkopolsce. Ludzie, działania i ich
skutki, prognozy***

Bielefeld,
29 października 2024

Praca Magdaleny Marty Frąszczak dotyczy ważnego społecznie i nieopracowanego dotąd naukowo zagadnienia, tj. podejmowanych w Wielkopolsce działań, których celem jest przywrócenie pamięci o społeczności żydowskiej. Rozprawa została przygotowana pod kierunkiem prof. Andrzeja Zaporowskiego na Wydziale Antropologii i Kulturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Celem pracy jest opisanie i zanalizowanie inicjatyw podejmowanych przez aktorów instytucjonalnych i indywidualnych, omówienie skutków tychże oraz przedstawienie rekomendacji na przyszłość. Inspiracje teoretyczne Autorka czerpie z badań pamięćoznawczych – głównie prac Jana i Aleidy Assmannów, Paula Ricoëura oraz Paula Connertona na temat różnych rodzajów zbiorowego pamiętania i zapominania. Empiryczna część rozprawy opiera się na obserwacji uczestniczącej oraz analizie materiałów zastanych i przeprowadzonych przez autorkę 12 wywiadów pogłębionych. Zalecenia na przyszłość to z jednej strony rekomendacje dotyczące instytucji, a z drugiej pomysłowe scenariusze zajęć dydaktycznych.

Główne zalety recenzowanej pracy to różnorodność analizowanego materiału, która świadczy o głębokim zainteresowaniu Autorki kulturą żydowską w ogóle, i w Wielkopolsce w szczególności; jej dobre rozeznanie w środowisku instytucji i osób, którym na sercu leży wielokulturowość regionu oraz dziedzictwo żydowskie; uwzględnienie materiału zarówno z większych miast, jak i małych miejscowości; oraz pragmatyczno-kreatywne podejście w formułowaniu rekomendacji i opracowaniu scenariuszy zajęć.

Prof. Dr. Kornelia Kończal
Juniorprofessorin für Public History

kornelia.konczal@uni-bielefeld.de

Universität Bielefeld
Universitätsstraße 25
33615 Bielefeld

Bankverbindung:
Landesbank Hessen-Thüringen
IBAN: DE46 3005 0000 0000 0610 36
SWIFT-BIC: WELADEDXXX

Steuernummer: 305/5879/0433
UST-IdNr.: DE811307718
Finanzamt Bielefeld-Innenstadt

Mimo mankamentów merytorycznych i stylistycznych, o których poniżej, wnioskuję o dopuszczenie magister Magdaleny Marty Frąszczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Przygotowując pracę do publikacji zalecałabym:

- 1) Zmienić jej tytuł. Zamiast „prognoz” bardziej trafne byłoby umieszczenie na końcu tytułu słowa „zalecenia”; słowo „współczesna” jest zbędne, ponieważ historia pohołokaustowa jest siłą rzeczy współczesna.
- 2) Zredukować nadmiarowe omówienie socjologii E. Durkheima i M. Halbwachsa (na marginesie: określenie Durkheima mianem „poprzednika” Halbwachsa jest błędne (s. 16); podobnie jak błędne jest stwierdzenie, że Halbwachs „[p]ojęcie świadomości zbiorowej zastąpił [...] terminem pamięć zbiorowa.” (s. 20)) oraz koncepcji miejsc pamięci Pierre’a Nory, które zostały dogłębnie omówione w literaturze przedmiotu. Wystarczy odwołać się do niej w przypisach, zyskując tym samym miejsce na bardziej szczegółowe omówienie oryginalnego materiału empirycznego.
- 3) Osadzić pracę w nurcie tzw. *activist turn* w badaniach pamięcioznawczych, czyli zwrotu ku oddolnym działaniom aktywistów, który od lat cieszy się na całym świecie rosnącą popularnością (por. *The Routledge Handbook of Memory Activism*, pod red. J. Wuestenberg i Y. Gutman, 2023).
- 4) Uwzględnić klasyczną anglojęzyczną oraz najnowszą polską literaturę na temat odkrywania w Polsce (po)żydowskiej kultury materialnej (np. Michael Meng: „Shattered Spaces...”, Mirosław Tryczyk: „Drzazga. Kłamstwa silniejsze niż śmierć”, Patrycja Dołowy: „Skarby. Poszukiwacze i strażnicy żydowskiej pamięci” – tym bardziej, że w tej ostatniej pojawiają się wątki dotyczące analizowanych w rozprawie działań podejmowanych w Swarzędzu).
- 5) Skoncentrować treść cz. II na Wielkopolsce (zgodnie z tytułem tejże części); wyjaśnić, z czego wynikało radykalne zmniejszenie się liczebności społeczności żydowskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim w XIX w. (s. 51-52); oprzeć część historyczną na licznej i fachowej literaturze przedmiotu w języku polskim i angielskim (a nie jedynie na katalogu z wystawy Muzeum POLIN); rozbudować sekcje tekstu dotyczące powojennej historii Żydów w Wielkopolsce i poświęcić więcej miejsca relacjom „polsko-żydowskim”¹ (a nie jedynie losom Żydów na ziemiach polskich), ponieważ właśnie historia „polsko-żydowskich” oddziaływań to kluczowe tło dla zrozumienia tego, co z żydowskim dziedzictwem stało się po wojnie.
- 6) Uzasadnić
 - a. wybór miejscowości, w których przeprowadzono badania
 - b. oraz wprowadzony w pracy podział chronologiczny (dlaczego za cezurę przyjęto koniec XX / początek XXI wieku?).
- 7) Zreorganizować strukturę pracy poprzez
 - a. połączenie inicjatyw i ludzi w cz. IV, ponieważ żadne inicjatywy nie dzieją się, jak wiadomo, same z siebie, lecz są efektem ludzkiego działania;
 - b. wprowadzenie kategorii nadrzędnych, porządkujących, klasyfikujących, które pozwoliłyby uniknąć enumeracji na rzecz ujęcia problemowego.
- 8) Osadzić analizowane działania w kontekście społeczno-politycznym, tj. wyjaśnić

¹ Cudzysłów podkreśla nieadekwatność względnie nadmierne uproszczenie tego popularnego sformułowania. Żyjący na terenie Polski Żydzi, byli mianowicie obywatelami Polski, czyli Polakami.

- a. wpływ przystąpienia Polski do Unii Europejskiej i tym samym dostępne dla samorządów i instytucji pozarządowych przed akcesją i po niej środki na odkrywanie wielokulturowości;
 - b. jaki wpływ miały na analizowane w pracy działania dwie kadencje rządu Prawa i Sprawiedliwości.
- 9) Pogłębić analizę wywiadów poprzez
- a. uzupełnienie podstawowych informacji biograficznych o rozmówcach (takich jak np. przynależność pokoleniowa, konkretny impuls do podjęcia działań, implikacje „pracy po godzinach”);
 - b. obszerniejsze cytowanie wypowiedzi rozmówców;
 - c. osadzenie ich wypowiedzi w przestrzeni i czasie.
- 10) Pogłębić sekcje tekstu czerpiące z obserwacji uczestniczącej (odwołania do niej przypominają momentami jedynie rejestrację wydarzeń – np. na s. 132).
- 11) Doprecyzować konkluzje, tj. wyjaśnić na podstawie jakich kryteriów możliwe było sformułowanie następujących wniosków:
- a. „Niestety, ilość inicjatyw nie przekładała i nadal nie przekłada się na ich jakość i utrudnia proces upamiętniania. Nawet jeżeli, niektóre działania poświęcone są problematyce żydowskiej nie oznacza to, że informacje w nich przekazywane automatycznie zakotwiczą się w pamięci funkcjonalnej, o której pisała Aleida Assmann, na której głównie opierałam się w trakcie moich badań.” (s. 149)
 - b. “Dodatkową trudnością w owym procesie przywracania jest charakter zapominania, w tym wypadku manipulacji pamięci, celowego wypierania, które czasami powodowało zniekształcenie pamięci np. usuwając bezpowrotnie część archiwów lub powielanie utartych mitów i stereotypów. Gdyby proces zapominania o Żydach odbywał się w bardziej naturalny sposób, zadanie aktywistów nie byłoby tak trudne.” (s. 152) i czym jest “naturalne” zapominanie.
 - c. “Dodatkowym elementem jest nikle zaangażowanie UAM w badania nad dziejami i kulturą społeczności żydowskiej w Wielkopolsce, a czasem po prostu antysemityzm.” (s. 159) i o czym antysemityzmie mowa.
- 12) Włączyć odniesienie do 10-stronicowego aneksu (s. 217-227) do argumentacji eksplikując tym samym jego zasadność.
- 13) Dopracować aspekty formalne i językowe:
- a. niezasadnione jest umieszczanie w pracy portretów badaczy pamięci
 - b. podpisy pod ilustracjami powinny zawierać podstawowe informacje kontekstowe dotyczące czasu i miejsca ich wytworzenia oraz źródła pochodzenia
 - c. nadużywanie słowa „swoiste” może być irytujące dla wrażliwego językowo czytelnika
 - d. akapity powinny być spójne treściowo i argumentacyjnie
 - e. argumentacja powinna być możliwie pozbawiona form bezosobowych, które są nieprecyzyjne i mogą powodować błędne nieporozumienia (np. „W październiku 1939 roku podjęto decyzję, by na terenie Rzeszy nie mieszkali Żydzi, nakazano zatem ich wysiedlić.” (s. 56); „Chciano osiągnąć to za pomocą metod, które stosowano już wcześniej.” (s. 59); “Co prostą drogą z oczywistych względów, prowadziło do procesu zapominania.” (s. 63))
 - f. język użyty do opisu losów Żydów powinien być adekwatny (np. na s. 60-61 czytamy: „Oszacowanie tych danych utrudniały powojenne migracje oraz fakt,

że nie wszyscy przyznawali się do swojego żydowskiego pochodzenia, nie rejestrowali się w nowo powstałych instytucjach czy organizacjach Określenie zatem pełnej liczby Żydów było po prostu niemożliwe." – przyznać można się do winy, a nie do tożsamości)

- g. przypis 110 nie powinien powtarzać informacji zawartej w innym miejscu w tekście głównym
- h. obszerne partie tekstu na s. 64-65 niepotrzebnie powtarzają cele pracy, które zostały już wcześniej dogłębnie omówione
- i. tekst powinien zostać zredagowany językowo, ponieważ liczne błędy w koniugacji i deklinacji, brakujące słowa, literówki – także w nazwiskach (np. jest „Ricoeur”, powinno być „Ricœur”) i zbędne spacje obniżają komfort lektury i sugerują brak dbałości o czystość języka.

Bielefeld, dn. 29 października 2024 roku

Kornelia Kończal